

Lozan'dan Günümüze Batı Trakya Türklerinin Hukuki Statüleri^(*)

From Lozan to Present Legal Status of West Thrace Turks

Arş. Gör. **Kâmil KISA**^(**)

Öz

1922 yılında İsviçre'nin Lozan şehrinde toplanan barış konferansında görüşülen konulardan birisi de Batı Trakya bölgesiydi. Bölge konferansta üç temel başlık altında ele alındı ve ilk olarak halk oylaması tartışıldı. Batı Trakya'yı ilgilendiren ikinci başlık ise mübadeleydi. Bu başlık altında yapılan görüşmeler sonucunda Batı Trakya bölgesinde yaşayan Müslümanların mübadele dışında tutulmasına karar verildi. Böylece mübadele dışında kalan Batı Trakya Türklerinin, hukuki statülerinin tespit edilmesi gereği doğdu ve bu doğrultuda son başlık altında Batı Trakya Türklerinin azınlık hakları tartışıldı. Çalışmanın ilk bölümünde Lozan'da yaşanan bu gelişmelere genel olarak değinilecek ve Batı Trakya Türklerinin Lozan hükümleri doğrultusunda sahip oldukları hukuki statü belirlenecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Batı Trakya Türklerinin sahip oldukları azınlık haklarının günümüz hukuk sistemindeki dayanakları gösterilecektir. Bu son bölümde ayrıca Batı Trakya Türklerinin Lozan uyarınca sahip oldukları azınlık haklarını neden tam olarak elde edemedikleri de araştırılacaktır. Diğer taraftan bölgede yaşanan insan hakları ihalleriyle azınlık hakları ihalleri arasında bir bağ olup olmadığı sorusuna da yanıt aranacaktır.

Anahtar Kelimeler

Batı Trakya, Halk Oylaması, Nüfus Mübadelesi, Azınlık Hakları.

Abstract

One of the issues discussed at the peace conference in Lausanne, Switzerland in 1922 was the Western Thrace region. The region was discussed under three main topics. First, the plebiscite for the region was discussed. The second title concerning Western Thrace was the population exchange. As a result of the discussions under this title, it was decided that Muslims living in the Western Thrace region should be excluded from the population exchange. Thus, the legal status of the Western Thrace Turks who were excluded from the population exchange was born. In this respect, minority rights of Western Thrace Turks were determined under the third and final title. In the first part of the study, these developments in Lausanne will be discussed in general and the legal status of Western Thrace Turks in accordance with the provisions of Lausanne will be determined. In the second part of the study, the basis of the minority rights of Western Thrace Turks in today's legal system will be shown. In this second part, we will also investigate why Western Thrace Turks do not fully acquire

(*) Makalenin editörlüğe gönderildiği tarih: 07.09.2019. Birinci hakeme sevk tarihi: 08.09.2019. Raporun birinci hakemden dönüş tarihi: 13.09.2019. İkinci hakeme sevk tarihi: 08.09.2019. Raporun ikinci hakemden dönüş tarihi: 23.09.2019.

(**) Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı,
E-posta: kamilkisa@sakarya.edu.tr,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-5301-9122>.

their minority rights under Lausanne. On the other hand, the question of whether there is a connection between human rights violations in the region and minority rights violations will be sought.

Keywords

Western Thrace, Plebisit, Population Exchange, Minority Rights.

1. GİRİŞ

Bugün Yunanistan'ın ülke sınırları içerisinde yer alan Batı Trakya, doğuda Yunanistan ile Türkiye sınırını belirleyen Meriç Nehri, kuzeyde Yunanistan ile Bulgaristan sınırını belirleyen Rodop Dağları, batıda Karasu Nehri ve güneyde ise Ege Denizi ile çevrili olan bölgedir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de tarımla uğraşan yaklaşık yüz bin civarı Müslüman Türkün yaşadığı bu bölge; Dedeağaç (Evros), Gümülcine (Rodop) ve İskeçe (Ksanthi) vilayetlerinden oluşur.

Osmanlı, 1364'te Rumeli eyaleti sınırlarına dâhil ettiği bölge üzerinde iskân politikası uygulamış ve Türk nüfusu buraya yerleştirmeye başlamıştır.¹ 93 Harbi sonrası 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesinin ardından Lozan'a kadar geçen dönem içerisinde ise bölgede birçok mücadele gerçekleşir.² Kurtuluş Savaşı sırasında yürütülen mücadele, bunların en önemlilerinden birisidir. Nitekim Yunan ordusunun büyük bir kısmının Trakya'da tutulması sağlanarak daha fazla Yunan askerinin Anadolu'ya sevk edilmesine engel olunmuştur.³

¹ Yusuf Halaçoğlu / Halit Eren, "Batı Trakya", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, C. 5, s. 144.

² Kudret Özersay, "Trakya Sınırı", *Yaşayan Lozan*, Ankara, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2003, s. 109; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, C. 1, s. 21 vd., s. 184; Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1986, s. 8-17; Halaçoğlu / Eren, a.g.m., s. 145; Ayastefanos Antlaşması'nın hemen ardından Osmanlı idaresine dönmek için bir silahlı ayaklanma başlatıldı ve neticesinde Batı Trakya geçici hükümeti ardından da Doğu Rumeli imtiyazlı vilayeti kuruldu. Balkan devletlerinin aralarında çıkan İkinci Balkan Savaşı sırasında ise Enver Paşa'nın emriyle Kuşçubaşı Eşref komutasında yüz on altı kişilik bir birlik bölgeye gönderildi. Bu birliğin yardımıyla bölge idaresini ele geçiren Türkler, 31 Ağustos 1913'te Garbi Trakya Hükümet-i Müstakillesi adıyla bağımsızlıklarını ilan ettiler. Ancak Türklerin kurdukları bu ilk Cumhuriyet, Osmanlı hükümetinin desteğini alamadı ve Osmanlı Bulgaristan görüşmeleri sonucunda 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması ile Batı Trakya, Bulgaristan'a bırakıldı. Birinci Dünya Savaşı devam ederken Batı Trakya Kurtuluş Komitesi, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının hemen ardından 10 Kasım 1918'de ise Batı Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, kuruldu. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Müttefikler ve Bulgaristan arasında 1919'da imzalanan Neuilly Barış Antlaşması'nın 48. Maddesi uyarınca Batı Trakya, Müttefiklerin denetimine verildi. Yunanistan'ın işgalinin kolaylaştırılması için kurulan Müttefiklerarası Batı Trakya Türk Hükümeti ise Batı Trakya Türklerinin tanımadığı bir halkoymasına dayanarak Yunanistan ile birleşme kararı aldı. Ardından Yunanlıların bölgeyi işgal etmesi sonucunda, Batı Trakya Hükümeti bölgedeki Türk nüfus tarafından 27 Mayıs 1920'de kuruldu.

³ Engin Berber, "Mübadeleye Bugünden Bakmak", *80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozumu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 160.

2. LOZAN'DA BATI TRAKYA

Mustafa Kemal Atatürk'ün komutasındaki Türk ordularının, Trakya'ya doğru ilerlemelerinin önlenmesi için Fransa öncülüğünde başlatılan girişimler,⁴ bilindiği üzere Doğu Trakya'nın Meriç'e kadar TBMM'ye teslim edilmesini takiben Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı. 20 Kasım 1922 tarihinde İsviçre'nin Lozan şehrinde toplanan barış konferansına, galip bir devletin temsilcisi olarak katılan Türkler, artık Sevr Antlaşması'nın şartlarını değil, Misak-ı Milli'yi görüşmek için masaya oturuyorlardı.⁵

Bu nedenle Batı Trakya için halk oylamasının talep edileceği bilinmekteydi.⁶ Beklenildiği gibi de oldu ve İsmet Paşa, 22 Kasım 1922 tarihli oturumda, Batı Trakya için halk oylamasına başvurulmasını talep etti.⁷ Böylece Batı Trakya konusunda konferansta görüşülecek ilk başlık ortaya çıkmıştı. Ancak Batı Trakya Türklerinin durumu bu başlıkla sınırlı kalmayıp Lozan Barış Konferansı sırasında iki temel başlık altında daha incelenecekti; Mübadele ve Azınlık Hakları.

A. Halk Oylaması

Doğu Trakya'nın Mudanya Ateşkes Antlaşması'yla birlikte Türklere bırakılması, Batı tarafından büyük bir üzüntüyle karşılanmıştır.⁸ Trakya'nın doğu kesiminin bırakılmasına üzülen bu kamuoyu iradesinin, Meriç nehrinin batısına yönelik bir talebe ise daha sert tepki göstereceği rahatlıkla tahmin edilebilir. İşte Müttefik devletler, görüşmeler sırasında söz konusu bu kamuoyu desteğini arkalarında hissederler. Dolayısıyla Batı Trakya hakkında oldukça kararlı bir tutum takınacaklardır.

⁴ Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, Cilt 4, s. 450-460: Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından Fransa bir an önce barış yapılmasını istemektedir. Nitekim Paris'te gerçekleşen görüşmede M. Poincare, artık karşılarında galip bir millet olduğunu, Fransa'nın Türk ordularının karşısına asker göndermeyeceğini ve Tunus'tan Mustafa Kemal'e gönderilen tebrik telgrafı sonrası Müslüman kolonilerde hareketlenmelerin yaşanmasından endişe duyduklarını Curzon'a bildirmiştir.

⁵ *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Çev. Seha L. Meray. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, C. 1, s. 1.

⁶ Şimşir, 1992, C. 5, s. 11-15: İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, İngiltere Dış İşleri Bakanı Curzon'a gönderdiği 17 Ekim 1922 tarihli raporda halk oylamasının talep edileceğini bildirmektedir.

⁷ Tutanaklar Belgeler, a.g.e., C. 1, s. 20.

⁸ Şimşir, 1992, C. 4, s. 548, 583-585: İngiltere'nin Washington'daki büyükelçisi Geddes, Curzon'a Amerikan gazetelerinin Türklerin Avrupa'ya geri dönmesini üzüntüyle karşıladıklarını söylemiştir. İngiltere'nin Belgrad'daki elçisi Young ise Doğu Trakya'nın Türklere bırakılmasından yerel basının hoşnut olmadığını Curzon'a iletmiştir. İngiltere'nin Sofya'daki elçisi Erskine, Curzon'a Bulgar Başbakan'ının İngiltere'nin Türkleri Avrupa kıtasından çıkarmamasına üzüldüğünü bildirir. İngiltere'nin elçilerine ait bu ifadeler, her ne kadar dolaylı olsalar da Avrupa bünyesinde var olan tepkiyi yansıtmaktadırlar.

Nitekim halk oylaması talebi karşısında müttefik devletler ve balkan ülkeleri birleşmişlerdir.⁹ Müttefiklerin yanı sıra Balkan devletlerinin de Batı Trakya konusunda aynı safta yer alması Türk Heyeti'ni oldukça zor durumda bırakmış, İsmet Paşa'nın direncini düşürmüştür.¹⁰

Diğer taraftan bu bölgenin Kurtuluş Savaşı'ndan önce imzalanan antlaşma ile Osmanlı tarafından Bulgaristan'a bırakılması,¹¹ tahmin edileceği üzere ilgili talebin kabul ettirilmesinin önündeki en büyük engeldir.¹² Zira Batı Trakya, Birinci Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan toprağıdır ve kaderi savaş sonrası Neuilly Antlaşması ile birlikte müttefik devletlerin eline bırakılmıştır. Bu nedenle Lozan'da yeniden masaya yatırılması oldukça güçtür.

İsmet Paşa'nın hem konferansın açılış konuşmasında¹³ hem de Batı Trakya talebinde değindiği ilgili Wilson ilkesi ise müttefik devletler temsilcisi Curzon tarafından ülkeleri kaosa sürükleyeceği imasıyla eleştirilmiş, ayrıca Curzon, Batı Trakya nedeniyle savaşın tekrar başlaması durumunda Türk ordularının karşısında hem müttefik devletlerin hem de bir balkan bloğunun olacağını bildiren, Türk heyetini açıkça tehdit etmiştir.¹⁴

Sonuç olarak Müttefik devletler ve balkan bloğunun bu sert tutumu karşısında, Misak-ı Millinin ilgili maddesi kabul ettirilememiş ve Batı Trakya'nın statüsü için halk oylaması gündemden kaldırılmıştır.¹⁵ Ancak söz konusu ağır

⁹ Tutanaklar Belgeler, a.g.e., C. 1, s. 20-95: Müttefik devletler adına konuşan Curzon, Osmanlı tarafından 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması ile Bulgaristan'a bırakılan ve Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Müttefik devletlerle Bulgaristan arasında imzalanan Neuilly Antlaşmasıyla statüsü belirlenmiş Batı Trakya'ya yönelik böyle bir talebin kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Curzon konferans dışı olduğunu belirttiği bu konunun Müttefik devletler tarafından masaya yatırılmayacağını vurgulamıştır. Benzer gerekçelerle Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya temsilcileri de bu talebi kabul etmemişlerdir. Sadece Bulgaristan, Ege Denizi'ne çıkışının güvenli olması için bölgede özel bir yönetimin kurulmasını talep ederek, Türk Heyeti'nin isteğine yaklaşmıştır.; Bilal N. Şimşir, *Lozan Günlüğü*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2012, s. 182; Fransız gazetesi *Le Temps*, 24 Kasım 1922 tarihli yazısında, yıllardır birbirlerinden ayrı hareket eden Balkan Devletlerinin, Türklerin Meriç'in batısına geçmelerini engellemek için Lozan'da birleştiklerini yazmıştır.

¹⁰ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, C. 1, s. 120-121: İsmet Paşa, 22 Kasım 1922'de Başbakanlığa, Batı Trakya'da halk oylamasının kabul ettirilmesinin zor olduğunu belirtmektedir.

¹¹ Bıyıklıoğlu, a.g.e., C. 1, s. 103: İkinci Balkan Savaşı sırasında Kuşçubaşı Eşref komutasında yüz on altı kişilik birliğin yardımıyla bölge idaresini ele geçiren Türkler, 31 Ağustos 1913'te Garbi Trakya Hükümet-i Müstakillesi adıyla bağımsızlıklarını ilan ettiler. Ancak Türklerin kurdukları bu ilk Cumhuriyet, Osmanlı hükümetinin desteğini alamadı. Osmanlı Bulgaristan görüşmeleri sonucunda 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması ile Batı Trakya, Bulgaristan'a bırakıldı. Bundan sonra Batı Trakya bir daha Türk egemenliğine giremedi.

¹² İsmet İnönü, *Hatıralar*, Haz. Sabahattin Selek., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2006, s. 337-338; İsmet Paşa, Batı Trakya konusunda geçmiş hükümetlerin hatalarının cezasını çektiklerini yazmıştır.

¹³ Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993, s. 70-71.

¹⁴ Tutanaklar Belgeler, a.g.e., C. 1, s. 90, 93.

¹⁵ Şimşir, 1994, s. 133-134: Başbakan Hüseyin Rauf Bey, İsmet Paşa'ya Batı Trakya'da halk oylamasından vazgeçebileceğini bildirmiştir.

şartların varlığına rağmen bu sonuca yönelik bazı olumsuz eleştiriler söz konusudur.¹⁶ İlgili eleştiriler gerçekçi değildir. Nitekim Türk heyetinin müttefik devletler ve balkan devletlerinin hepsiyle birden savaşmayı göze alması beklenebilir. Batı Trakya için halk oylaması talebinden vazgeçmekten başka bir çare yoktur. Bu aşamadan sonra ise artık bölgede yaşayan Türklerin mübadeleye dâhil edilip edilmeyeceği tartışma konusu olacaktır. Mübadelenin kapsamının belirlenmesinden sonra ise geride kalanlar için azınlık haklarına ilişkin görüşmeler önem arz edecektir.¹⁷

B. Mübadele

Bakanlar Kurulu'nun, Türk Heyetine Lozan'da yürütecek politika hakkında verdiği genel talimatın dokuzuncu maddesinde, azınlıklar hakkında esas çözümün mübadele olduğu belirtilmiştir.¹⁸ Nitekim Milli Mücadele sırasında Misak-ı Milli aleyhine yürütülen zararlı faaliyetler, yüzyıllardır mevcut bulunan güveni ortadan kaldırmıştır.¹⁹

Dr. Nansen'in 1 Aralık 1922 tarihli oturumda, azınlıkların bir an önce mübadeleye tabi tutulması gerektiğini bildirmesiyle mübadelenin gerçekleştirileceği her hangi bir tartışma olmaksızın kabul edilmiş ve mübadele şartlarının görüşülmesine geçilmiştir.

Bu doğrultuda mübadele konusu, ilk olarak Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonu tarafından görüşülür ve komisyondaki bu genel görüşme, mübadelenin ana hatlarını da ortaya koymaktadır. İlgili görüşmede ilk önce İsmet Paşa, iskân problemi nedeniyle, Yunanistan'daki tüm Türklerin mübadeleye tabi olmaması gerektiğini bildirir, ardından Yunan temsilci Veniselos, İstanbul Rumlarının mübadele dışı tutulmasını ister ve en sonunda Cruzon bu iki isteğin yerindeliğine vurgu yaparak, İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin dengeli bir şekilde mübadele dışı tutulması gerektiğini söyler.²⁰

¹⁶ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, İstanbul, Altındağ Yayınevi, 1068, s. 1010: Batı Trakya'da halk oylaması konusunda Türk Heyeti'nin eli bu kadar zayıf olmasına rağmen Rıza Nur, hatıralarında bu konu hakkında İsmet Paşa'yı suçlayıcı ifadeler kullanmaktadır.; Şimşir, 2012, s. 622-623; Menteşe vekili Şükrü Kaya ve Tekirdağ vekili Faik Bey, TBMM'de gerçekleştirilen Lozan görüşmelerinde, Batı Trakya'nın Anavatan'a dahil olması gerektiğini belirterek Lozan'ın ilgili hükümlerini olumsuz yönde eleştirirler.

¹⁷ Tutanaklar Belgeler, a.g.e., C. 1, s. 123.

¹⁸ Melek Fırat, "1923-1939 Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, C. 1, s. 329.

¹⁹ Atatürk'ün Bütün Eserleri, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2004, s. 197-199: Mustafa Kemal Atatürk, Le Journal isimli Fransız gazetesine verdiği 1 Ocak 1923 tarihli demeçte, Rum patrikhanesinin ihanet yuvası haline geldiğini belirterek ortadan kalkan güveni açıkça yansıtır.

²⁰ Tutanaklar Belgeler, a.g.e., C. 1, s. 124-127.

İsmet Paşa'nın bu ilk görüşme sırasında mübadele dışında bırakılmasını istediği bölge bilindiği üzere Batı Trakya'dır ve Türk heyetinin bu talebi bazı farklı nedenlere dayanmaktadır. Her şeyden önce ilk sebep olarak, bölge halkının mübadeleye tabi olmak istemediği belirtilmiştir.²¹ Gerçekten de buradaki Türkler tarımla uğraşmakta oldukları için topraklarına bağlıdırlar. Bu nedenle büyük bir kısmının mübadeleye tabi olmak istemeyeceği açıktır. Ancak tahmin edileceği üzere mübadeleye tabi tutulacak insanların çoğunluğu da yaşadıkları bölgeyi terk etmek istememektedirler. Nitekim mübadelenin zorunlu olmasının temel sebebi de bu unsurdur.

İkinci bir neden olarak İsmet Paşa, savaş sebebiyle hali hazırda binlerce Türkün Anadolu'da barınacak bir yere sahip olmadığını, Yunanistan'da yaşayan tüm Türklerin mübadele kapsamına alınmasıyla da mübadele dengesinin bozulup, bu sayının daha da artacağını belirtmiştir.²² Ancak Rauf Bey'in İsmet Paşa'ya, evsiz kalan vatandaşların yerleştirilmesinden sonra altmış bin hanelik yer olduğunu, gidecek olan Gayrimüslimlerin de hesaba katılmasıyla mevcut durumda iki yüz bin hanelik bir göçmen kabul edilebileceğini, bunu aşan sayıdaki göçmenlerin ise gerekli evlerin inşasının tamamlanmasının ardından aşamalı olarak kabul edilebileceğini belirtmesi,²³ başka bir sebebin daha var olduğunu akıllara getirmektedir. Üstelik Batı Trakya için halk oylamasının talep edildiği oturumda İsmet Paşa, Yunan işgali sırasında gerçekleştirilen zulümlere değinerek, aynılarının Batı Trakya'da gelecek dönemlerde yaşanmasından endişeli olduklarını haklı bir şekilde dile getirmiştir.²⁴

Bu bilgiler dikkate alındığında Türk heyetinin, Batı Trakya'yı mübadele dışı bırakarak, Batı sınırını güvenlik altına almak istemiş olması da kuvvetli bir olasılık olarak akıllara gelmektedir. Nitekim İsmet Paşa da halk oylamasının talep edildiği konferans oturumlarında ilgili bölgeyi egemenlik altına almak istemediklerini, ancak halk oylaması neticesi olarak tarafsız bir yönetimin kurulması ihtimalinde, bölgenin komşu devletlerin güvenliğine hizmet edeceğini

²¹ Tutanaklar Belgeler, a.g.e., C. 1, s. 127; Konunun bir alt komisyona gönderilmesinden önce Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonunda Curzon tarafından da Batı Trakya Türklerinin bölgeden çıkmak istemeyeceklerini bildirilmiştir.

²² Tutanaklar Belgeler, a.g.e., C. 1, s. 124; Şimşir, 2012, s. 222.

²³ Şimşir, 1994, C. 1, s. 155-156.

²⁴ Tutanaklar Belgeler, a.g.e., C. 1, s. 42; Şimşir, 1994, C. 1, s. 279, C. 2, s. 386-387: Üstelik Rauf Bey, Batı Trakya'daki Türklerin öldürüldüğünü konferans sırasında İsmet Paşa'ya bildirmiş, hatırlanması da konferans sırasında Batı Trakya Türklerinin sürgüne ve baskıya tabi tutulduğuna ilişkin, 2 Haziran 1923 tarihli bir notayı Yunanistan temsilcisine vermiştir.; Şimşir, 2012, s. 626: Menteşe vekili Vasıf Çınar Bey de 22 Ağustos 1923 tarihli TBMM oturumunda Batı Trakya Türklerinin bölgede bırakılmasını eleştirerek bu konuya değinmiş, bölgedeki Türklerin Yunanistan tarafından zulüm gördüğünü belirtmiştir.

belirtir.²⁵ Bu ifade hem Batı sınırının güvenliğinden endişe edildiğini, hem de Batı Trakya bölgesinin savunma açısından önemli görüldüğünü yansıtmaktadır. Zaten Yunanistan'ın gerçekleştireceği olası bir kara saldırısının da bu bölgeden geleceği rahatlıkla tahmin edilebilir.²⁶ Mübadele dışı bırakılacak olan Batı Trakya sınırlarının olabildiğince geniş tutulması eğiliminin temel nedenlerinden biri de muhtemelen bu güvenlik kaygısıdır.²⁷ Nitekim Rıza Nur, Batı Trakya sınırının Mesta Nehri'ni batısına geçerek Struma Nehrinden başlatılmasını, böylece Struma Vadisi Müslümanlarının da mübadele dışı bırakılmasını Türk heyetinin talebi olarak sunmuştur.²⁸

Sonuç olarak ise Lozan'da mutabık kalınan ilk iki metinden biri olan Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol, 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanır. Protokolün birinci maddesinde Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının zorunlu olarak mübadele edileceği belirtilmiştir.²⁹ İkinci maddeye göre ise mübadele, İstanbul'da oturan Rumları ve Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktır.³⁰ Ayrıca Lozan Barış Antlaşmasınının 14. Maddesi uyarınca Bozcaada ve Gökçeada Rumları da mübadele dışında tutulmuştur. Mübadeleye tabi olmayan bu kesimin hukuki statüsünü ise azınlık hakları konusundaki görüşmeler belirler.

²⁵ Karacan, a.g.e., s. 70-71: İsmet Paşa, Batı Trakya'da halk oylaması talep ederken, bunun Doğu Trakya'nın güvenliği için gerekli olduğunu bildirmiştir.; Tutanaklar Belgeler, a.g.e., C. 1, s. 46: İsmet Paşa, Batı Trakya'nın tarafsız olmasının sınırdaş ülkelerin güvenliği için gerekli olduğunu belirterek, batı sınırının savunulmasında bölgenin büyük bir önem arz ettiğini dolaylı olarak tekrar vurgulamıştır.

²⁶ Şimşir, 1994, C.I, s. 209: Nitekim konferans aşamasında bile bu bölge sıcaklığını korumaktadır. Rauf Bey, İsmet Paşa'ya Yunanlıların Batı Trakya'ya yığınak yapmaları sebebiyle Fuat Bey tarafından İskeçe bölgesi ile sınırlı küçük bir harekâtın gerçekleştirildiğini bildirmiştir.

²⁷ Berber, a.g.e., s. 164-165.

²⁸ Tutanaklar ve Belgeler, a.g.e., C. 3, s. 345-348.

²⁹ Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol madde 1; "*Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir. Bu kimselerden hiç biri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir.*"

³⁰ Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol madde 2; "*Birinci Madde- de öngörülen mübadele:*

a) *İstanbul'da oturan Rumları;*

b) *Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktır.*

1912 Kanunuyula sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Şehremaneti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş bulunan bütün Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar sayılacaklardır. 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'nın koymuş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş bulunan Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar sayılacaklardır."

C. Azınlık Hakları

Azınlıklar konusu Türk heyetinin Lozan'da en hassas olduğu başlıklar arasında yer alır. Nitekim tarihi tecrübeler, azınlıkların iç işlere müdahale için Batılı devletler tarafından siyasi bir araç olarak kullanıldığını defalarca göstermiştir.³¹ Bu sebeple ilgili görüşme ulus devletin birlik ve bütünlüğü için oldukça önemlidir.³²

12 Aralık 1922 tarihli ilk oturumda müttefik devletler adına konuşan Curzon, azınlıklara ilişkin kararlaştırılacak hükümlerin, Yunanistan'daki Türk nüfusa da uygulanacağını vurgular.³³ Yani Türkiye'deki azınlıkların haklarına ilişkin Lozan'da yapılacak görüşmeler, aynı zamanda Batı Trakya Türklerinin hukuki statüsünü de belirleyecektir. Ancak dikkat edileceği üzere Curzon, Lozan hükümlerinden yararlanacak olan Türk nüfusu, Yunanistan'daki Türkler ile sınırlı tutarak, Irak ve Suriye'de bulunan Türkleri bu hakların kapsamı dışında bırakır. Bu bölgelerdeki Türk nüfusu azınlık hakları kapsamına almayan Curzon, Batılı devletlerin azınlıklar konusundaki tutumlarının hukuki olmaktan daha çok siyasi olduğunu daha ilk konuşmasında göstermektedir. Nitekim bilindiği üzere dönem itibarıyla Irak'ta İngiltere mandası, Suriye'de ise bir Fransız mandası kurulmaktadır. Türk heyetinin Milletler Cemiyeti'nin, azınlık haklarının garantisini olmasına güvenmemesinin asıl sebebi de işte bu siyasi tutumdur. Zira ilgili politikayı benimseyen İngiltere, Milletler Cemiyeti'nde oldukça etkindir.³⁴

Diğer taraftan belirtmek gerekir ki Lozan Barış Antlaşması'nın azınlık haklarına ilişkin hükümleri, Osmanlı için hazırlanan Sevr Antlaşmasının ağır hükümlerinin aksine, genel olarak ilgili dönemdeki diğer azınlık hakları antlaşmaları ile benzer hükümler içerir.³⁵ Hatta azınlık kavramının çerçevesi, dönemin diğer azınlık antlaşmalarına nazaran, Lozan'da daha dar kapsamda tutulmuştur.

³¹ Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1996, s. 77-78, 90: Tanzimat döneminde eşitlik ilkesi yönünde olumlu gelişmeler yaşanmasına rağmen büyük devletler, Hristiyan Osmanlı tebaasının korunmasına ilişkin Londra Protokolü'nün imzalanmasını istemişlerdir. Protokolün Osmanlı Meclisi tarafından reddedilmesi üzerine ise Rusya, 23 Nisan 1877'de Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir. Osmanlı hukuk sistemine getirilmeye çalışılan eşitlik ilkesi, Gayrimüslimler lehine olan eski imtiyazların devam etmesini isteyen Batılı devletler nedeniyle bir türlü uygulama alanı bulamamıştır.; Şimşir, 2005, s. 172.

³² Şimşir, 1994, C. 1, s. 176, 228-230, 295: Rauf Bey esasen İstanbul Rumlarının da mübadeleye tabi olması gerektiğini, mümkün olmaması durumunda ise İstanbul Rumlarına hiçbir ayrıcalık verilmeyeceğini kesin şekilde belirtir. İsmet Paşa ise müttefiklerin azınlıklar hakkında aşırı istekte bulunması nedeniyle konferansı kapatabileceklerini ilgili oturum başkanına ilettiğini, 16 Aralık 1922 tarihinde Ankara'ya rapor eder. Fevzi Paşa da aynı görüştedir. Azınlıklar konusunda taviz vermektense savaşmak tercih edilmelidir.; Şimşir, 2012, s. 309: Fransız gazetesi Le Temps, 24 Aralık 1922 tarihli yazısında Boğazlar ve azınlıklar konuları nedeniyle konferansın kesileceğinin telaffuz edildiğini belirterek, Türk hükümetinin egemenlik konusundaki hassasiyetini yansıtmıştır.

³³ Tutanaklar Belgeler, a.g.e., C. 1, s. 182.

³⁴ Şimşir, 2012, s. 200.

³⁵ Oran, a.g.e., s. 48.

Lozan, azınlık kavramını sadece din esasıyla belirler. Lozan Barış Antlaşması'nın 45. Maddesi uyarınca: *“Bu kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin Gayrimüslim azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.”*

Dikkat edilmesi gereken diğer bir hüküm de 44. Maddede yer alır. Zira Lozan Barış Antlaşması'nın 44. Maddesi, azınlık haklarının Milletler Cemiyeti güvencesinde olduğunu belirtir.³⁶ İlgili Lozan oturumlarındaki görüşmelerden ve tarafların üzerlerinde anlaşmaya vardığı 11 Ocak 1923 tarihli azınlıkların korunmasına ilişkin alt komisyon tasarısındaki 8. maddeden de bu husus açıkça anlaşılmaktadır.³⁷ Kısacası Lozan'da yer alan azınlık hakları, Yunanistan ile Türkiye arasındaki siyasi ilişkilerin kaderine bırakılmamış, uluslararası bir örgütün güvencesine emanet edilmiştir. Söz konusu yaklaşım, zaten 1919 Milletler Cemiyeti azınlık hakları rejiminin temel bir özelliği olarak, azınlık haklarını koruyan dönemin diğer antlaşmalarında da yer almaktadır.³⁸ Ancak bu noktada tekrar parantez açmak gerekir ki bu uluslararası örgüt, azınlıklar konusunu siyasi bir araç olarak gören İngiltere'nin kontrolünde olduğu için, Lozan tarafından kendisine verilen bu görevi yerine getirecek niteliğe de sahip değildir.

Yapılan tartışmaların ardından nihayetinde taraf devletlerin azınlık hakları konusundaki uzlaşısı, Lozan Barış Antlaşması'nın 37. ile 45. Maddeleri arasında kendisine yer bulmuştur. Bu maddelerde yer alan hükümler, Batı Trakya Türklerinin hukuki statüsünü tayin eder. 38. ve 39. maddelerde eşitlik ilkesi

³⁶ Bilal N. Şimşir (2005). “Lozan'a Göre Azınlıklar”, 80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 193-194: Lozan Barış Antlaşması madde 44; *“Türkiye, iş bu Kesimin yukarıdaki Maddelerinin, Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarına ilişkin bulunduğu ölçüde, uluslararası toplumu ilgilendirici nitelikte yükümler getirdiğini ve onların Milletler Cemiyetinin güvencesi altına konulmasını kabul eder. İşbu hükümler Milletler Cemiyeti Meclisinde çoğunlukla alınan bir karar olmaksızın değiştirilemeyecektir. Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya Milletler Cemiyeti Meclisinde işbu Maddeler konusunda, yöntemine uygun biçimde, çoğunlukla kabul edilecek olan her hangi bir değişikliği reddetmemeyi bu antlaşma ile yükümlenirler. Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden her birinin bu yükümlülüklerden her hangi birine aykırılık olması ya da olma tehlikesi üzerine, buna Meclisin dikkatini çekmeğe yetkili olacağını ve Meclisin, duruma göre, uygun ve etkin sayılacak bir davranışta bulunabileceğini ve yönerge verebileceğini kabul eder. Bundan başka, Türkiye, işbu Maddelere ilişkin hukuksal ya da edimsel sorunlarda, Türkiye Hükümeti ile bağıtlı öteki devletlerden her hangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden her hangi bir devlet arasında görüş ayrılığı ortaya çıkınca bu anlaşmazlığın, Milletler Cemiyeti Antlaşmasının 14. Maddesi uyarınca, uluslararası nitelikte bir anlaşmazlık gibi sayılmasını kabul eder. Türkiye Hükümeti bu türden olan her hangi bir anlaşmazlığın, öteki taraf istemde bulunursa, uluslararası Daimi Adalet Divanına götürülmesini kabul eder. Daimi Divan kararı istinaf edilemeyip Milletler Cemiyeti Antlaşmasının 13. Maddesi uyarınca verilmiş bir kararın güç ve hükmünün tıpkısına sahip olacaktır.”*

³⁷ Tutanaklar Belgeler, a.g.e., C. 2, s. 292.

³⁸ Oran, a.g.e., s. 40-42: Ancak Osmanlı devleti için hazırlanan Sevr Antlaşması'nda, azınlık haklarına ilişkin hükümlerin güvencesi olarak Milletler Cemiyeti değil doğrudan Müttefik devletler gösterilmiştir.

vurgulanır.³⁹ Batı Trakya Türkleri, diğer Yunan vatandaşların yararlandığı haklardan yararlanacak ve kanun önünde onlarla eşit olacaktır. İlgili iki madde, günümüz anayasalarının neredeyse hepsinde vurgulanan eşitlik ilkesini tekrarlamaktan başka herhangi bir işleve sahip değildir. Azınlıkların statüsüne ilişkin asıl hükümler ise 40. Madde ile birlikte başlar. 40. madde, Batı Trakya Türklerinin her türlü sosyal, dinsel, eğitsel kurumları kurmak, yönetmek, denetlemek ve bu kurumlarda kendi dillerini kullanmak hususunda diğer Yunan vatandaşlarıyla eşit haklara sahip olacağını belirtir.⁴⁰ 41. maddede ise Yunanistan'ın, ilkokullarda Türkçe ile öğretim için gereken kolaylıkları sağlayacağı yer almaktadır.⁴¹ Yine aynı madde, devlet bütçesi, belediye bütçesi veya benzeri bütçelerden eğitim, din veya hayır işlerine ayrılan kısımdan, adalete uygun bir şekilde Batı Trakya Türklerine ait olan kurumların da faydalanacağını belirtir. Diğer taraftan 42. madde uyarınca Yunan hükümeti, Batı Trakya Türklerinin aile ve kişisel durumları ile ilgili sorunlarının, bu azınlığın gelenek ve göreneklerine uygun bir şekilde çözülmesi için gereken tedbirleri alacaktır.⁴²

³⁹ Şimşir, 2005, s. 191: Lozan Barış Antlaşması madde 38; “Türkiye Hükümeti, doğum, milliyet, dil, soy, ya da din ayırt etmeksizin, Türk halkının tümünün yaşam ve özgürlüklerimi, en geniş biçimde, korumayı yükümlenir. Türkiye'nin tüm halkı, kamu düzeni ve genel ahlak ile bağdaşmazlık göstermeyen her din, mezhep ya da inanışın gerek genel, gerek özel biçimde özgürce kullanılması hakkına sahip olacaktır. Müslüman olmayan azınlıklar, Türkiye Hükümetince ulusal savunma veya kamu düzeninin, korunması için ülkenin her yerinde ya da bir bölümünde alınan ve tüm Türk yurttaşlarına uygulanan önlemler saklı kalmak koşulu ile, dolaşım ve göç özgürlüğünden bütünü ile yararlanacaklardır.”; madde 39; “Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk yurttaşları Müslümanlarla özdeş medeni ve siyasal haklardan yararlanacaklardır. Türkiye'nin tüm halkı, din ayırt edilmeksizin, yasa önünde eşit olacaktır. Din, inanç ya da mezhep farkı hiçbir Türk yurttaşının medeni ve siyasal haklardan yararlanmasına ve özellikle genel hizmetlere kabulüne, memurluğa ve yukarı derecelere ulaşmasına, ya da çeşitli meslekleri ve sanatları yapmasına bir engel sayılmayacaktır. Herhangi bir Türk yurttaşının gerek özel ya da ticaret ilişkilerinde, gerek din, basın ya da her türlü yayın konusunda ve gerek toplantılarda herhangi bir dili serbestçe kullanmasına karşı hiçbir sınır konulmayacaktır. Resmi dilin varlığı kuşkusuz olmakla birlikte, Türkçeden başka dil ile konuşan Türk yurttaşlarına yargıçlar önünde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için gerekli kolaylıklar gösterilecektir.”

⁴⁰ Şimşir, 2005, s. 192: Lozan Barış Antlaşması madde 40; “Müslüman olmayan azınlıklara ilintili olan Türk yurttaşları hukuk bakımından ve fiilen öteki Türk yurttaşlarına uygulanan işlemlerin ve sağlanan güvencelerin tıpkısından yararlanacaklar ve özellikle, harcamaları kendilerince yapmak üzere, her türlü yardım, dinsel ya da sosyal kurumları, her türlü okul ve benzeri öğretim ve eğitim kurumları kurma, yönetme ve denetleme ve buralarda kendi dillerini özgürce kullanma ve dinsel ayinlerini serbestçe yapma bakımından eşit bir hakka sahip bulunacaklardır.”

⁴¹ Şimşir, 2005, s. 192: Lozan Barış Antlaşması madde 41; “Genel öğretim konusunda Türk Hükümeti, Müslüman olmayan yurttaşların önemli bir oranda yerleşmiş oldukları kentler ve kasabalarda, bu Türk yurttaşlarının çocuklarının ilkokullarda kendi dilleriyle öğretim görmelerini sağlamak üzere, gerekli kolaylığı gösterecektir. Bu hüküm Türk Hükümetinin söz konusu okullarda Türk dilinin öğretilmesini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır. Müslüman olmayan azınlıklara ilintili Türk yurttaşlarının önemli oranda buldukları kentlerde ya da kasabalarda, bu azınlıklar Devlet bütçesi Belediye ya da benzeri bütçelerde eğitim, din, ya da yardım amacıyla genel gelirden verilecek paralardan yararlanma ve ödenek ayrılması konusunda hakka bir pay alacaklardır. Söz konusu paralar ilgili kurumların, yetkili temsilcilerine ödenecektir.”

⁴² Şimşir, 2005, s. 192-193: Lozan Barış Antlaşması madde 42; “Türkiye Hükümeti Müslüman olmayan azınlıkların aile ya da kişi statüleri konusunda, bu sorunların sözü geçen azınlıkların tö-

43. Madde ise Batı Trakya Türklerinin din ve ibadet özgürlüğünü korur, bu özgürlüğün kamu düzeni dışında sınırlanamayacağını belirtir.⁴³ 44. Madde, yukarıda değinildiği üzere Lozan antlaşmasından doğan azınlıklarla ilgili yükümlülüklerin uluslararası niteliğine değinir ve Milletler Cemiyetinin ilgili hakların güvencesi olduğunu vurgular. 45. Madde ise Lozan'da sayılan azınlık haklarından, sadece Yunanistan'daki Müslüman⁴⁴ azınlığın ve Türkiye'deki Gayrimüslim azınlığın yararlanabileceğini belirtir.

Ancak 45. Maddenin, karşılıklı misillemelere imkân tanıyan “mütekabiliyet” ilkesi olarak ele alınması, ilgili azınlık hakları için oldukça vahim sonuçlara neden olmuştur.⁴⁵ Nitekim mütekabiliyet ilkesi söz konusu olduğunda, taraflardan birisinin antlaşmayı uygulamayı reddetmesiyle birlikte diğer tarafta ilgili antlaşmayı uygulamaktan kaçınabilecektir. Mütekabiliyete tabi uluslararası hukuk hükümlerinin kaderini siyasi ilişki belirler.

Günümüz uluslararası hukuk anlayışı açısından baktığımızda ise azınlık hakları konusunda mütekabiliyetin uygulanabilmesi güçtür. Nitekim öncelikle belirtmek gerekir ki mütekabiliyet ilkesinin, günümüzde insan hakları alanında uygulanması yasaktır.⁴⁶ Zira Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, insan hakları alanında, mütekabiliyet ve karşılıklı misilleme gibi uygulamaları kabul

---

relerine göre çözümlenmesine uygun her türlü hükümleri koymayı kabul eder İşbu hükümler Türkiye Hükümeti ile ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden oluşan özel Komisyonlarda düzenlenecektir. Anlaşmazlık olursa, Türkiye Hükümeti ile Milletler Cemiyeti Meclisi, birlikte, Avrupalı hukukçular arasından bir üst hakem atayacaktır. Türkiye Hükümeti söz konusu azınlıkların Kiliseleri, Havraları, mezarlıkları ve öteki dinsel kurumlarına her türlü koruyuculuğu göstermeyi yükümlenir. Bu azınlıkların bugün Türkiye'de bulunan Vakıflarına ve dinsel ve yardım kurumlarına her türlü kolaylığı gösterecek ve izinleri verecek ve yeni dinsel ve yardım kurumları kurulması için, benzeri öteki özel kurumlara sağlanmış olan gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir.”

⁴³ Şimşir, 2005, s. 193: Lozan Barış Antlaşması madde 43; “Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk yurttaşları, inançlarına aykırı ya da dinsel ayinlerini bozucu herhangi bir işlem yapmaya zorlanamayacakları gibi, hafta tatilleri gününde Mahkemelerde hazır bulunmaktan ya da herhangi bir yasal işlemin yapılmasından kaçınmaları nedeniyle, onların hiç bir hakkı ortadan kalkmayacaktır. Bununla birlikte, bu hüküm söz konusu Türk yurttaşlarının, kamu düzeninin korunması bakımından, öteki tüm Türk yurttaşlarının bağlı olduğu yükümlerden başışık kılmayacaktır.”

⁴⁴ Şimşir, 2005, s. 194: Lozan Barış Antlaşması madde 45; “İşbu Kesim hükümleri ile Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıkları için tanınan haklar, Yunanistan tarafından da, kendi topraklarında bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.”; Turgay Cın, “Batı Trakya Türklerinin Hukuki Statüsü Sorunları ve Avrupa Birliği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, İzmir, 2009, C. 11, S. 1, s. 149: Bölgede Batı Trakya yerlisi Ortodoks Gagavuz Türkleri ve Lozan sonrası zorunlu mübadele ile Yunanistan'a göç eden Ortodoks Türkler vardır. Müslüman kelimesi yer aldığı için bölgedeki bu Hristiyan Türkler Lozan'daki azınlık hükümlerinin kapsamında değildir.

⁴⁵ Filiz Çoban / Aslı Fatma Burulday, “Yunan Milliyetçiliğinin ve Mütekabiliyet İlkesinin Yunanistan'daki Müslüman-Türk Azınlığının Haklarına Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2015, C. 8, s. 38, s. 348.

⁴⁶ Süleyman Dost, “Milletlerarası Hukukta Mütekabiliyet İlkesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2015, C. 5, S. 2, s. 5.

etmemektedir.⁴⁷ Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de davalı devletlerin mütekabiliyet ilkesini içeren savunmalarını reddeder.⁴⁸ Aynı sonuca Lozan'daki azınlık hakları açısından da ulaşmak gerekir. Nitekim bilindiği üzere azınlık hakları, düşünce ve ifade özgürlüğü ile din ve vicdan hürriyeti gibi bazı birey temel hak ve özgürlükleriyle sıkı bir bağ içerisindedir. Bu itibarla azınlık haklarının mütekabiliyetle birlikte siyasi alana taşınması, ilgili bağlantı sebebiyle insan haklarının da siyasi alana taşınmasına neden olacaktır. Diğer taraftan azınlık hakları alanındaki karşılıklı misillemelerin, ülkeler arasındaki gerilimin artması sonucunda, temel hak ve özgürlüklerin sert çekirdeğini dahi ihlal etme tehlikeleri mevcuttur. Zira bu anlayış sebebiyle azınlıklar, birer tutsak konumdadırlar. Günümüz hukuk anlayışı açısından bu ihtimal dahi azınlık hakları alanında mütekabiliyet ilkesinin uygulanmaması için yeterli bir gerekçedir.

Kaldı ki yukarıda belirtildiği üzere, azınlık haklarını düzenleyen dönemin tüm antlaşmalarında olduğu gibi Lozan'da da azınlık hakları, tarafların siyasi ilişkilerine değil Milletler Cemiyeti'nin güvencesine bırakılmıştır. İki ülkeden birinin bu yükümlülükler aykırı davranması diğer ülkenin yükümlülükten kurtulması sonucunu doğurmaz. Yükümlülükler aykırı davranışı engelleyecek olan uluslararası kuruluşur. Azınlık hakları alanı ülkelerin değişken politika ve ikili ilişkilerine uygun değildir.

⁴⁷ Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madde 60; "Bir antlaşmanın ihlal edilmesi sonucu sona erdirilmesi veya yürürlüğünün askıya alınması:

1. İki taraflı bir antlaşmanın akit taraflardan birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlali, diğer tarafa antlaşmayı sona erdirmeye veya tamamen veya kısmen yürürlüğünü askıya alma gereğesi olarak bu ihlale başvurma hakkını verir.

2. Çok taraflı bir antlaşmanın akit taraflardan birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlali:

a. diğer tarafların oybirliği ile antlaşmanın yürürlüğünü tamamen veya kısmen askıya almalarını veya antlaşmayı, kendileriyle kusurlu Devlet arasındaki ilişkiler bakımından, ya da, bütün taraflar arasında, sona erdirmeye hakkını verir.

b. antlaşma ile bilhassa etkilenen bir tarafa, kendisi ile kusurlu Devlet arasındaki ilişkiler bakımından antlaşmanın yürürlüğünü tamamen veya kısmen askıya almasının gereğesi olarak bu ihlale başvurma hakkını verir.

c. kusurlu Devletten başka herhangi bir tarafa, antlaşmanın yürürlüğünü kısmen veya tamamen kendisi bakımından askıya alma gereğesi olarak ihlale başvurma hakkı verir; ancak bunun için antlaşma öyle bir nitelikte olmalı ki, bir tarafın antlaşma hükümlerini esaslı bir şekilde ihlal etmesi her bir tarafın antlaşmadan doğan yükümlülüklerini ifa etme durumunu köklü bir biçimde değiştirsin.

3. Bu madde bakımından bir antlaşmanın esaslı bir şekilde ihlali aşağıdakilerden ibarettir:

a. antlaşmanın, bu Sözleşmenin tasvip etmediği bir şekilde inkar edilmesi; veya

b. antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi için elzem olan bir hükmün ihlal edilmesi...

5. 1-3'ncü paragraflar insani nitelikteki antlaşmalarda yer alıp kişilerin korunmasıyla ilgili hükümlere, bilhassa bu gibi antlaşmalarla himaye edilen kişilere karşı herhangi bir misilleme şeklini yasaklayan hükümlere uygulanmaz."

⁴⁸ Çoban / Burulday, a.g.m., s. 347 vd.; Ali Dayıoğlu, "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, C. 3, s. 560-631.

3. GÜNÜMÜZ ULUSLARARASI HUKUKU AÇISINDAN BATI TRAKYA TÜRKLERİNİN DURUMU

Batı Trakya Türklerinin azınlık haklarını ilgilendiren ilk antlaşma, Balkan Savaşları sonunda Yunanistan ile imzalanan 1913 Atina Antlaşmasıdır. İlgili antlaşmanın ana metni Batı Trakya'yı kapsamasa bile, 3 numaralı protokol bütün Yunanistan topraklarında geçerlidir ve bu nedenle Batı Trakya Türkleri, ilgili protokollede yer alan Müslüman cemaatlere tüzel kişilik tanınması, müftülerin Müslümanlar tarafından seçilmesi, okulların özerk yönetimi ve Türkçe eğitimi gibi önemli haklara sahiptirler.⁴⁹

Diğer taraftan Batı Trakya Türklerinin statüsünü, Yunanistan ile İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya arasında 1920'de imzalanan ve Yunan Sevr'i olarak adlandırılan Yunanistan'daki Azınlıkların Korunmasına İlişkin Antlaşma da ilgilendirmektedir. Nitekim ilgili Antlaşma uyarınca azınlık haklarına ilişkin hükümler, bütün Yunanistan'daki din, dil ve soy azınlıklarına uygulanacaktır.⁵⁰ Batı Trakya Türkleri bu tanıma rahatlıkla girmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan dünya düzeninin temel unsuru "milliyet", yani ulustur.⁵¹ Yeni kurulan ulus devletlerin ise dil, din, ırk gibi kısıtlar açısından yüzde yüz homojen olmayacağı bilinmektedir. Ancak Milletler Cemiyeti Misak-ı, azınlık haklarını koruyan genel hükümlere yer vermemiş, azınlık haklarının korunmasını devletler arasındaki uluslararası antlaşmalara bırakmıştır.⁵² Polonya Antlaşması ile başlayan bu zincirin birer halkasını da Yunan Sevr'i ve Lozan oluşturur.⁵³ Ancak bu sistem sadece savaş mağlubu dev-

⁴⁹ Oran, a.g.e., s. 61-63: Kural olarak Atina Antlaşması'ndaki azınlık haklarının uygulanması, Balkan Savaşları sonucu imzalanan bu antlaşma ile birlikte Yunanistan'a bırakılan topraklarla sınırlıdır. Bu topraklarda yaşayan Müslüman Türkler ise mübadeleye tabi oldukları için ilgili ana metnin hükümleri konusuz kalmıştır. Yunanistan 1981 yılında Türkiye'ye verdiği notalarda Atina Antlaşması'nın geçersiz olduğunu söylemiş, Batı Trakya Türklerinin hukuki statüleri konusunda tek geçerli antlaşmanın ise Lozan olduğunu belirtmiştir. Ancak Antlaşma'nın 2. maddesi uyarınca, antlaşmaya ek 3 numaralı protokol, sadece bu antlaşma ile Yunanistan'a bırakılan topraklarda değil, bütün Yunanistan topraklarında uygulanmalıdır. Diğer taraftan uluslararası hukukun halefiyet ilkelerine göre bir devletin önceden yapmış olduğu antlaşmalar yeni elde ettiği toprak parçaları için de geçerlidir. Ayrıca BM Uluslararası Adalet Divanı 1978 yılındaki kararında, antlaşmalarda yer alan ülke toprakları kavramından, antlaşmanın yapıldığı andaki toprakların değil son durumdaki toprakların anlaşılması gerektiğini belirtmiştir.

⁵⁰ Oran, a.g.e., s. 63-65.

⁵¹ Bkz. E. Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, İstanbul, İnsan Yayınları, 1992; Ayşe Füsün Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesininin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1993, s. 8.

⁵² Sevin Toluner, "Lozan Azınlıkların Korunması Rejimi ve Batı Trakya Türkleri", *Cumhuriyet'in 75. Yıl Armağanı*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1999, s. 221.

⁵³ Toluner, a.g.e., s. 221.

letler ile yeni kurulan devletlere yükümlülükler getirmekte, evrensel bir nitelik taşımamaktadır.⁵⁴

Evrensel düzeyde insan hakları düşüncesi ise ilk kez İkinci Dünya Savaşı sırasında gündeme gelerek Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ndeki yerini alır.⁵⁵ Böylece uluslararası hukuk alanı, sınırlı azınlık hakları döneminden, evrensel düzeyde insan hakları dönemine doğru bir geçiş yaşar. İlgili devletler tarafından zaten uygulanmamış⁵⁶ olan Milletler Cemiyeti dönemine ait azınlıkların korunması rejiminin ise Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin 1950'de hazırlattığı inceleme raporu sonucu sona ermesi gerektiği belirtilmiş, ancak aynı raporda şartlarda değişiklik olmadığı için Lozan Barış Antlaşması istisna tutularak, ilgili antlaşmadaki azınlık hükümlerinin yürürlüğünün devam etmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁵⁷ İlgili rapor istisnaları ile birlikte doktrin ve uygulama tarafından benimsenir.⁵⁸

Ayrıca ilgili BM raporu sadece 1919'da kurulan azınlık hakları rejiminin sona erdiğini belirtir.⁵⁹ Bu durumda 1919 öncesi azınlık haklarını içeren antlaşmalar geçerliliklerini korurlar. Bunlardan birisi de Batı Trakya Türklerinin haklarını da ilgilendiren yukarıda belirttiğimiz 1913 Atina Antlaşmasıdır.

Diğer taraftan Lozan Barış Antlaşması'nın 16. Protokolü'nde; "*İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya ve Yunanistan hükümetleri, işbu Konferansta yapılan Barış Antlaşmasıyla öteki Senetlerin yürürlüğe konulmasının, Yunanistan'daki azınlıkların korunması konusunda Başlıca Müttefik Devletlerle Yunanistan arasında, 10 Ağustos 1920 tarihinde, Sevr'de yapılmış Antlaşmanın ve gene aynı Devletler arasında, 10 Ağustos 1920 tarihinde, Sevr'de, Trakya konusunda yapılmış Antlaşmanın yürürlüğe konulmasını gerekli kıldığı*"⁶⁰ ifade

⁵⁴ Naz Çavuşoğlu, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, İstanbul, Su Yayınları, 2002, s. 22.

⁵⁵ Ayşe Nur Tütüncü, "Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesindeki İnsan Haklarının Korunması Mekanizmasından Milletlerarası Hukuk Çerçevesinde Bazı Yansımalar", *MHB*, 2006, Yıl 25-26, s. 603.

⁵⁶ Emre Öktem, "*Lozan'dan Bugüne Genel Uluslararası Hukukta ve Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Azınlıklar Meselesi*", 80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 246; Örneğin Polonya, ilgili azınlık antlaşmasını 1934'te feshetmiştir. Ancak bilindiği üzere söz konusu dönem İkinci Dünya Savaşı'nın şartlarının oluştuğu dönem olması itibarıyla uluslararası hukukun ve kurumların çöküş yaşadığı bir dönemdir. Diğer taraftan söz konusu sistemin gerçek hedefinin azınlıkları değil ulus devletlerin sınırlarını korumak olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim ilgili azınlık hakları sadece mağlup devletlerle Doğu Avrupa devletlerinde yer alan azınlıklara tanınmıştır.

⁵⁷ Yılmaz Altuğ, "*Azınlıklar*", *Selim Kaneti'ye Armağan*, İstanbul, Aybay Yayınları, 1996, s. 147-150.

⁵⁸ Bu incelemeye yönelik olumsuz eleştiriler için bkz. Toluner, a.g.e., s. 235-236.

⁵⁹ Öktem, a.g.e., s. 247-248.

⁶⁰ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc02/kanuntbmmc02/kanuntbmmc0200343.pdf, s. 93, 03.06.2019.

edilmektedir. Kısacası Lozan Barış Antlaşması, kendi azınlık hakları hükümlerinin yürürlüğü ile Yunan Sevr'inin yürürlüğü arasında bir bağ kurmuştur. Bu durumda, BM raporunda Lozan istisna tutulduğuna göre, Lozan'la ortak bağ kurduğu ölçüde Yunan Sevr'inin azınlık hükümlerinin de istisna tutulmasının gerektiği akıllara gelir. Nitekim Milletler Cemiyeti Sekreteri William O'Molony de Yunan Sevr'inin, Lozan'ın azınlıkların korunması rejimine dâhil olduğunu belirtir.⁶¹ Bu durumda Batı Trakya Türkleri, Lozan'ın yanı sıra Yunan Sevr'i hükümlerinden de yararlanabilirler.

Diğer taraftan Yunanistan Anayasası'nın laik bir niteliğe sahip olmaması, söz konusu azınlık haklarının korunmasının önemini daha da arttırır. Nitekim günümüz Yunanistan Anayasası halen Ortodoks Kilisesi'nin, devlet örgütü ve İstanbul Patrikliği ile arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir.⁶² İlgili anayasa "*özdeş ve bölünmez kutsal üçlü adına*" sözleriyle başlar.⁶³ Yunanistan'da Kilise bugün halen oldukça etkin bir konuma sahiptir ve Ortodoks olmak, yaygın kaniya göre yurttaş olmanın şartı olarak ön görülmektedir.⁶⁴ Anayasayı bu denli etkileyen dini inancın hukuk sistemini de etkisi altına alacağı oldukça açıktır. Ayrıca din temelli yurttaşlık algısı nedeniyle Batı Trakyalı Müslümanların yurttaş olarak görülmeyeceği de kolaylıkla tahmin edilebilir.

Diğer taraftan Birleşmiş Milletler Şartında ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde azınlıkların korunmasına ilişkin bir hüküm yer almamaktadır. Yeni kurulan uluslararası düzen, daha çok birey temel hak ve özgürlüklerini korumayı hedefler. Azınlık hakları ise nitelikleri itibariyle kolektif haklardır.⁶⁵ Ancak ilk dönemlerde tamamen ülkeler arasındaki ikili ilişkilere bırakılan bu kolektif haklar, zamanla yavaş yavaş uluslararası sahada düzenleme alanı bulmuştur.

⁶¹ Oran, a.g.e., s. 64.

⁶² Yunanistan Anayasası, <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20agglıko.pdf>, s. 20, 03.06.2019: İlgili Anayasa'nın üçüncü maddesi Yunanistan'daki hâkim dinin Ortodoks Kilisesi'nin dini olduğunu belirterek, devlet örgütü ve İstanbul Patrikhanesi ile olan ilişkilerine düzenleyen hükümler getirmiştir. Bilindiği üzere İstanbul Patrikliği, Lozan Barış Antlaşması uyarınca herhangi bir siyasi ve idari yetkisi olmaksızın sadece dini işleviyle İstanbul'da bırakılmıştır. Ancak Yunanistan Anayasası'nın ilgili hükmü siyasi ve idari yetkilere sahip olan Yunan Ortodoks Kilisesi'nin İstanbul Patrikliği ile olan ilişkilerini düzenleyerek, Patrikliğin ekümenilik iddiasını anayasal bir hüküm olarak düzenlemiştir. Bu durum 1982 Anayasası ve Lozan Hükümlerine aykırılık teşkil etmektedir. Ekümenilik için bkz. Emruhan Yalçın (2012). "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 50, s. 479-514.

⁶³ Yunanistan Anayasası, <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20agglıko.pdf>, s. 19, 03.06.2019.

⁶⁴ Çoban / Burulday, a.g.e., s. 345-346.

⁶⁵ Arsava, a.g.e., s. 69.

Nitekim Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 16 Aralık 1966 tarihli kararıyla kabul edilen Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin 27. Maddesi azınlıkların korunması başlığını taşımaktadır.⁶⁶ Söz konusu sözleşme, TBMM tarafından ise azınlıkların korunması konusundaki ilgili maddeye çekince konularak kabul edilmiştir.⁶⁷ İlgili çekince de anlaşılacağı üzere Türkiye Cumhuriyeti azınlık kavramını, sadece Lozan'ın ilgili hükümleri ile sınırlı olarak kabul eder. Bu sözleşmenin ve Lozan Barış Antlaşması'nın tarafı Yunanistan ise söz konusu çekinceye itiraz etmiş ve sözleşmenin iki taraf arasında Türkiye söz konusu çekinceye faydalanmaksızın yürürlüğe gireceğini beyan ederek⁶⁸ Lozan hükümleriyle çelişkili bir tutum sergilemiştir.

Diğer taraftan Yunanistan'ın da üye olduğu Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı adlı uluslararası örgütlerin amaçları arasında azınlıklar hakkındaki sorunlara çözüm aramak da bulunmaktadır. Yunanistan her iki belgeyi de kabul etmiştir. Ancak bu belgeler bilindiği üzere hukuken değil siyaseten bağlayıcı niteliktedirler.

Hukuken zorlayıcı niteliğe sahip olan “*Milli Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme*” ise 1 Şubat 1995'te Avrupa Konseyi ülkelerinin imzasına açılmış ve uzun süre gösterdiği direncin ardından Yunanistan tarafından da imzalanmıştır.⁶⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ise sadece birey temel hak ve özgürlüklerini hedef alarak, azınlık haklarına metninde yer vermemiştir. Ancak her ne kadar Avrupa Konseyi azınlık haklarını, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine ek bir protokolle değil de çerçeve bir sözleşme ile düzenlemiş olsa da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından ilgili çerçeve sözleşmenin hükümlerinin amaçsal yorum aracılığı ile destek norm olarak kullanılabileceğini belirten görüşler de mevcuttur.⁷⁰ Bu olasılıkta azınlık hakları ihlalleri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından yaptırımla karşılanabilecektir. Diğer taraftan AİHS'nin metninde yer alan temel hak ve hürriyetlerin, azınlık hakları ile bağ-

⁶⁶ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi madde 27; “*Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez.*”

⁶⁷ 4868 sayılı Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun'da yer alan ilgili çekince: “*Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 27. Maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ve Ek'lerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar.*” İlgili çekince ile vurgulanmak istenen en önemli husus Lozan görüşmelerinde belirtildiği ve Lozan Barış Antlaşması'ndan da anlaşılacağı üzere Türkiye Cumhuriyeti'nde Müslüman azınlığının olmadığıdır.

⁶⁸ Zeynep Elibol, “EPI Süreci ve Türkiye'nin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerine Koyduğu Çekinceler”, *İnsan Hakları Ortak Platformu İçin Hazırlanan Rapor*, 2015, s. 9.

⁶⁹ Öktem, a.g.e., s. 258-259.

⁷⁰ Çavuşoğlu, 2002, s. 88.

lantılı bir şekilde ihlali söz konusu olabilir ki bu durumda amaçsal yoruma gerek kalmaksızın doğrudan AİHM'nin yargı yetkisi çerçevesinde bir yaptırım söz konusu olacaktır. Örneğin; Müslüman Türklerin örgütlenmesine ilişkin Şerif/Yunanistan davasında AİHM, sözleşmenin 9. maddesinde düzenlenen din ve vicdan özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir.⁷¹ Diğer bir örnekte ise Türk kelimesini seçim kampanyasında kullandığı için hapis cezası verilen Sadık Ahmet'in başvurusu üzerine AİHM, sözleşmenin 10. maddesinde düzenlenen ifade özgürlüğünün Yunanistan tarafından ihlal edildiğini belirtmiş, ancak iç hukuk yolları tüketilmediği için başvuruyu reddetmiştir.⁷²

Diğer taraftan belirtmek gerekir ki yukarıdaki uluslararası belgelerin çoğu azınlık kavramını tanımlamamaktadır.⁷³ Ancak bu konumuz açısından her hangi bir önem arz etmez. Nitekim Yunanistan halen yürürlükte olan Lozan Barış Antlaşması'nın 45. maddesinde ülkesi uyruğunda bulunan Müslümanların azınlık olduklarını kabul etmektedir.⁷⁴ Bu durumda Batı Trakya'nın Müslüman Türkleri söz konusu tüm uluslararası belgeler ve halen yürürlükte olan Lozan Barış Antlaşması kapsamında korunmalıdır.

Ancak onlar hiç bir zaman Lozan'daki haklarını tam olarak elde edememiş ve bu süreç boyunca Lozan'ın ilgili maddeleri Yunanistan tarafından birçok kez ihlal edilmiştir.⁷⁵ Kıbrıs krizi başta olmak üzere Türkiye ile Yunanistan'ın gerginlik yaşadığı dönemlerde ise bu ihlallerin sayısı artmıştır.⁷⁶ Yunanistan ile Türkiye arasındaki ikili siyasi ilişki bölge halkının kaderi olmuş, sahip oldukları

⁷¹ Şerif/Yunanistan, 38178/97, 14 Aralık 1999.

⁷² Ahmet Sadık/Yunanistan, 18877/91, 15 Kasım 1996.

⁷³ Oran, a.g.e., s. 19-21: Azınlık kavramı hukuksal değil politik bir kavram olduğu için tanımlanmadığı için tanımlanmıştır. Lozan hükümlerinde ise din esas alınarak belirlenmiştir.

⁷⁴ Lozan Barış Antlaşması 45. Madde: "İşbu fasıl (kesim) hükümleri ile Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıkları için tanınan haklar, Yunanistan tarafından da, kendi topraklarında bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır."

⁷⁵ Serap Toprak, "Türk-Yunan Siyasi İlişkileri Çerçevesinde Batı Trakya Sorunu", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, C. 3, S. 1, s. 49-53; Çoban / Burulday, a.g.e., s. 347-348; Oran, a.g.e., s. 79-151: 1923-1950 yılları arasındaki dönemde Yunanistan politikası olarak Batı Trakya'da nüfus ve toprak mülkiyeti açısından Türklerin sahip oldukları hâkimiyeti kaldırmak istemiş ve bölgede yaşayan Türkleri göçe zorlamıştır. Daha henüz işin başındayken 1923 yılında Yunanistan'a gelen Rumları Batı Trakya'ya yerleştirmiş ve buradaki Türklerin evlerini, arazilerini gasp ederek mübadele antlaşması ile birlikte Lozan'ın ilgili hükümlerini de ihlal etmiştir. Bu baskı politikası sonucu birçok Türk aile Batı Trakya'dan göç etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Türkiye ile Yunanistan ilişkileri de iyice gerilmiştir. İki ülke arasında 1930 yılında imzalanan antlaşmalar ise Batı Trakya Türklerinin rahat bir nefes almasını sağlamış, ancak bu dönemde dahi Yunanistan kamulaştırma yöntemiyle Batı Trakya Türklerinin topraklarını azaltmayı sürdürmüş, 1938 yılında çıkarılan yasa ile kıyı ve sınır bölgelerindeki taşınmaz mal alım satımı izne bağlanarak Batı Trakya Türklerinin taşınmaz edinmeleri engellenmek istenmiştir.

⁷⁶ Bkz. Selçuk Türkoğlu, "Kıbrıs Barışı Batı Trakya'dan Geçer", *Batı Trakya*, İstanbul, 1975, C. 8, S. 94; Ahmet Uztetik, "Kıbrıs Barış Harekâtının Batı Trakya Cephesi", *Batı Trakya*, İstanbul, 1975, C. 8, S. 93.

haklar Lozan hükümlerine göre değil, bu ilişkinin düzeyine göre belirlenmiştir.⁷⁷ İki ülke arasında dostluk mesajları verilirken her iki taraftaki azınlıklar da rahatlamış⁷⁸ ancak iki ülke arasındaki ilişkilerin gerildiği dönemlerde her iki taraftaki azınlıklar da huzursuz olmuştur.⁷⁹

Bu vahim sonucun en önemli sebeplerinden biri ise Lozan'ın 45. Maddesinin yanlış yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. İlgili maddenin mütekabiliyet ilkesi olduğunu belirten ve Yunanistan ile Türkiye'yi azınlıklar üzerinde hak sahibi gören bakış açısı,⁸⁰ azınlık haklarının hukuki alandan uzaklaşarak siyasi bir konu olmasına yol açar.

Oysa Lozan'ın 44. maddesi ilgili azınlık haklarının kaderini, mütekabiliyet gibi siyasi ilişkilere bağlı olan bir ilkeye değil, uluslararası örgütün korumasına bırakmıştır. Türkiye veya Yunanistan, Batı Trakya'daki ihlallerin uluslararası alanda gündeme getirilmesinden başka bir hakka sahip değildirler. Zira Lozan Antlaşmasına göre Batı Trakya Türklerinin veya İstanbul Rumlarının sahip olduğu azınlık haklarının güvencesi Türkiye veya Yunanistan değil Milletler Cemiyeti'dir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan dünya düzeninde Milletler Cemiyeti'nin yerini ise Birleşmiş Milletler aldığı için artık bu hakların savunucusu da bu uluslararası örgüt olacaktır. Nitekim BM, yukarıda değindiğimiz raporla Milletler Cemiyeti dönemine ait azınlık hakları rejiminin sona erdiğini, ancak Lozan'ın istisna tutulduğunu belirterek, Lozan'ın azınlıklarla ilgili hükümlerinin yeni dönemdeki koruyuculuğunu da üstlenmiştir. Ancak diğer taraftan ne Milletler Cemiyeti'nin, ne de BM'nin güvence işlevlerini taraf-sız olarak yerine getirdikleri söylenebilir.

⁷⁷ Oran, a.g.e., s. 8: Yunan yetkililer, Batı Trakya Türklerinin uluslararası antlaşmalar gereği sahip oldukları haklarının ihlal edilmesini, Türkiye'nin İstanbul'daki Rum azınlığına baskı uyguladığı iddiası ile savunmuşlardır.

⁷⁸ Oran, a.g.e., s. 147: Türkiye ve Yunanistan arasında 1930'da imzalanan antlaşmalar sonrası bölge üzerindeki baskı azalmıştır. 1950-1963 dönemi ise Türk Yunan ilişkilerinin ve dolayısıyla da Batı Trakya Türklerinin durumunun gayet iyi olduğu bir dönemdir. Gümülcine'de ilk Türk lisesi açılmış ve bölgeye Türkiye'den öğretmenler gönderilmiştir. 1955 yılında İstanbul'da yaşanan 6-7 Eylül olayları dahi bu olumlu havayı bozmamıştır.

⁷⁹ Oran, a.g.e., s. 145-147: 1923-1930 döneminde Yunanistan, Batı Trakya Türklerini, uyguladığı politikalarla göçe zorlamıştır. 1930 Antlaşmaları ile bu baskı hafiflemiştir. Ancak 1950 yılına kadar Batı Trakya Türklerinin toprak mülkiyetinin azaltılması ve taşınmaz edinmelerinin engellenmesi politikaları uygulanmaya devam edilmiştir. 1963 yılında Kıbrıs'ın ilhakı için Yunan Hükümeti'nin başlattığı saldırılar, 1950-1963 arasındaki rahat dönemi sona erdirdi. Kıbrıslı Türklerin katliamına karşılık olarak Türkiye, Yunan vatandaşlarının İstanbul'da çalışmasına imkân tanıyan 1930 antlaşmasını feshetmiştir. Bunun üzerine 1964 yılında ülkelerine geri dönen Yunan vatandaşlarının arkasından, onlarla evlilik dolayısıyla akrabalık ilişkisi kuran İstanbul Rumları da göç etmişlerdir. Bunun üzerine İstanbul Rum nüfusu ciddi oranda düşmüş ve Batı Trakya Türkleri için bir kırılma yaşanmıştır.

⁸⁰ Cin, a.g.e., s. 152.

Batı Trakya Türklerinin sahip oldukları hakların, Türkiye Yunanistan ilişkilerine bağlı olmasına neden olan en önemli etken de aslında bu noktadır. Nitekim Milletler Cemiyeti'nin sorunlara çözüm getirmekten uzak olan sistemi ve ayrıca İngiltere kontrolündeki siyasi ve taraflı tutumu, azınlık haklarının kaderini Türkiye ile Yunanistan arasındaki siyasi ilişkiye mecbur bırakır. Birleşmiş Milletler dönemine gelindiğinde ise uluslararası alandaki bu taraflı tutumun devam ettirilmesi, konunun daha çok siyasileşmesine neden olmuştur.

Ayrıca bilindiği üzere Avrupa Birliği bir insan hakları örgütü değildir. Ancak azınlık hakları ile de ilgilenmektedir. Nitekim AB'ye üyelik için belirlenen siyasi kriterlerden birisi de azınlıklara saygı gösterilmesi ve azınlıkların korunmasıdır.⁸¹ Ancak Avrupa Birliği'nin de azınlıklar konusunda tarafsız olduğundan bahsedilemez. Bu nedenle konunun siyasileşmesine neden olan örgütlerden birisi de AB'dir.⁸² Zira Lozan hükümlerine aykırı olmasına rağmen Yunanistan, Fener Rum Patrikhanesi'nin ekümenik iddiasını ve Heybeliada Ruhban Okulu'nun geniş imtiyazlarla açılmasını, Avrupa Birliği gündemine taşıyabilmektedir.⁸³ Ancak Batı Trakya Türkleri sahip oldukları azınlık haklarının ihlal edildiğini, aynı derecede AB gündemine taşıyamamaktadır.

Doğal hak düşüncesi doğrultusunda tüm insanlar, sırf insan olmalarından dolayı, başka bir şart aranmaksızın, doğuştan bazı haklara sahiptirler.⁸⁴ Söz konusu bu haklar ulusal düzeyde anayasalar tarafından temel haklar ve hürriyetler⁸⁵ başlığı altında sayılarak güvenceye kavuşturulmakta, uluslararası kuruluşlar tarafından da insan hakları kavramıyla koruma altına alınmaktadır. Lozan ise uluslararası düzeydeki insan hakları mevzuatından daha geniş hakları Batı Trakya Türklerine tanıır.⁸⁶ Nitekim her şeyden önce insan hakları mevzuatı birey temel hak ve özgürlüklerini hedef alırken, Lozan azınlıklara kolektif haklar vermiştir. Ancak konunun siyasileştirilmesi sebebiyle Batı Trakya Türkleri, Lozan'daki kolektif hakları elde etmek bir yana, kimi zaman insan hakları mev-

⁸¹ Naz Çavuşoğlu, "Kültürel Kimlik: Azınlık Sorunu mu?", *Kopenhag Kriterleri Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'nin Ortak Paydası mı?*, İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 2001, s. 265.

⁸² Cin, a.g.e., s. 172: Yunanistan Başbakanı Karamanlis, Ankara ziyaretinde ruhban okulu ve ekümenik iddiasını dile getirerek bu konuların Türkiye'nin AB vizesi olduğunu, istenilenin yapılmaması durumunda AB üyeliğinin gerçekleşmeyeceğini belirtmiştir.

⁸³ Toprak, a.g.e., s. 53.

⁸⁴ Mustafa Erdoğan / Zühtü Arslan, *İnsan Hakları*, Ankara, Matus Yayınları, 2006.

⁸⁵ Tennur Koyuncuoğlu, Tarihsel Yaklaşımla Hak ve Özgürlük İlişkisinin Saptanması, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1978, s. 28: Bireylerin diğer bireylere karşı korunmasında "kişilik hakkı", siyasi iktidara karşı korunmasında ise "temel hak ve özgürlükler" terimi kullanılır.

⁸⁶ Cin, a.g.e., s. 173.

zuatındaki temel hak ve özgürlüklerden dahi mahrum kalmaktadır.⁸⁷ Nitekim 1974'te Türkiye tarafından gerçekleştirilen Kıbrıs harekâtı sonrasında iki ülke arasında gerilimin artması, mütekabiliyet ilkesinin oluşturduğu anlayış sebebiyle Batı Trakya'da insan hakları ihlallerine neden olmuştur.

Diğer taraftan internette yer alan bir köşe yazısında geçen şu cümle de azınlık hakları konusunun mütekabiliyet ilkesine bırakılmasının ne kadar sakıncalı olduğunu açık bir şekilde yansıtır;

*“Yunanistan haksızlığa devam edince sadece Batı Trakya Türklerine değil, vatandaşlarına ve tabiatıyla Türkiye'deki Rum asıllılara da kötülük etmekte.”*⁸⁸

Bu ifade, 6-7 Eylül olaylarının temelinde yer alan, provokasyona açık yaklaşımı yansıtmaktadır. İstanbul Rumları bir tutsak değil, Türk vatandaşlarıdır. 1982 Anayasa'sındaki ve uluslararası alandaki temel hak ve özgürlüklerle, Lozan'daki azınlık haklarına sahiptirler. Batı Trakya Türklerinin sorunlarını çözmek için gayret edebilecek tek ülkenin Türkiye olduğu herkesin malumdur. Ancak bu Türk vatandaşı olan İstanbul Rumlarına birer rehine gibi davranarak değil uluslararası alanda gündem oluşturularak gerçekleştirilmelidir. Batı Trakya Türklerinin hak ihlallerine uğradığı için onlarında hak ihlallerini uğrayabileceğini savunmak mütekabiliyet ilkesinin doğurduğu vahim bir sonuçtur. Söz konusu kısasa kısas yaklaşımı oldukça tehlikelidir ve yukarıda vurgulanmaya çalışıldığı üzere gerilimin arttığı dönemlerde insan hakları kayıplarına neden olacaktır.

4. SONUÇ

Azınlık kavramı tarihi süreç boyunca politik bir araç olarak kullanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında da bu tutum devam etmektedir. Nitekim savaş sonrası kurulan azınlıklar rejimi, azınlıkları korumaktan daha çok yeni sınırları korumayı hedefler. Savaşın galibi devletlere değil sadece Orta ve Doğu Avrupalı devletlere yükümlülükler yüklenmektedir. Asıl gaye insani değil siyasiydir. Osmanlı devleti için hazırlanan Sevr Antlaşması'nda azınlık haklarının korunmasının, Milletler Cemiyetine değil de doğrudan Müttefik devletlere bırakılması da dönem itibarıyla konunun siyasi bir araç olarak kullanılmaya devam ettiğini açık bir şekilde göstermektedir.

⁸⁷ Bkz. Batı Trakyalılar Derneği, *Batı Trakya Azınlığı, İnsan Hakları ve Belgeler*, Ankara, Şafak Matbaası, 1987.

⁸⁸ <http://www.bttdd.org.tr/yazar/rahmi-er/turk-yunan-dostlugu.html>, 03.06. 2019.

Diğer taraftan daha çok yabancıların mülkiyet edinmesi veya diplomatik dokunulmazlığın kapsamı gibi konularda uygulama alanı bulan mütekabiliyet ilkesinin, azınlık haklarını konu edinen antlaşmalar açısından geçerlilik taşıması oldukça vahim sonuçlar doğuracaktır. Nitekim bu ilke ülkelere azınlık hakları konusunda tasarruf yetkisi verir. Azınlıklara ilişkin yükümlülüklerle aykırı davranışı engelleyecek olan, karşı tarafın karşılık verme tehdidi değil uluslararası kuruluşun yaptırım tehdidi olmalıdır.

Bu doğrultuda Lozan hükümlerine aykırılık durumunda da ilgili azınlık haklarının güvencesi olarak bugün BM yaptırım sisteminin devreye girmesi gerekir. Fakat Milletler Cemiyeti gibi BM'nin de güvence işlevini tarafsız bir şekilde yerine getireceğini söylemek mevcut veriler uyarınca güçtür.

Kısacası her iki ihtimalde de Batı Trakya Türkleri, Lozan'daki kolektif hakları elde edememektedirler. Hem BM güvencesi hem de mütekabiliyet ilkesi bu hakları bir hukuk kavramı olmaktan uzaklaştırarak, konuya siyasi bir nitelik yüklemektedir. Diğer taraftan mütekabiliyet ilkesi, tansiyonun arttığı dönemlerde, tarihi tecrübelerinde gösterdiği üzere azınlık hakları ihlallerinden, insan hakları ihlallerine doğru bir geçişe neden olmaktadır.

Sonuç olarak Batı Trakya Türkleri, sahip oldukları haklara ancak azınlık kavramının politik olmaktan çıkıp hukuksal bir terim olması durumunda kavuşabilirler. Kavramın siyasi bir araç olarak kullanılmaya devam edilmesi ise onların azınlık statüleri nedeniyle sahip oldukları kolektif haklar bir yana, insan olmalarından kaynaklı sahip oldukları temel hak ve özgürlükleri bile zaman zaman elde edememelerine neden olacaktır.

KAYNAKÇA

- Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2004.
- Arsava, Ayşe Füsün, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesininin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1993.
- Berber, Engin, “Mübadeleye Bugünden Bakmak”, *80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Bozkurt, Gülnihal, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1996.
- Cin, Turgay, “Batı Trakya Türklerinin Hukuki Statüsü Sorunları ve Avrupa Birliği”, *İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, C. 11, S. 1,
- Çavuşoğlu Naz, “Kültürel Kimlik: Azınlık Sorunu mu?”, *Kopenhag Kriterleri Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'nin Ortak Paydası mı?*, İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 2001.
- Çavuşoğlu, Naz, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, İstanbul, Su Yayınları, 2002.
- Çoban, Filiz / Aslı Fatma Burulday, “Yunan Milliyetçiliğinin ve Mütekebbiliyet İlkesinin Yunanistan'daki Müslüman-Türk Azınlığının Haklarına Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2015, C. 8, S. 38.
- Elibol, Zeynep, “EPI Süreci ve Türkiye'nin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerine Koyduğu Çekinceler”, *İnsan Hakları Ortak Platformu İçin Hazırlanan Rapor*, 2015.
- Erdoğan, Mustafa / Zühtü Arslan, *İnsan Hakları*, Ankara, Matus Yayınları, 2006.
- Fırat, Melek, “1923-1939 Yunanistan'la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, Ed. Baskın Oran, İstanbul:-, İletişim Yayınları, 2001.
- Halaçoğlu, Yusuf / Halit Eren, “Batı Trakya”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, C. 5.
- İnönü, İsmet, *Hatıralar*, Haz. Sabahattin Selek, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2006.
- Karacan, Ali Naci, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Çev. Seha L. Meray, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Oran, Baskın, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1986.
- Öktem, Emre, “Lozan'dan Bugüne Genel Uluslararası Hukukta ve Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Azınlıklar Meselesi”, *80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

- Özersay, Kudret, “*Trakya Sınırı*”, *Yaşayan Lozan*, Ankara, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2003.
- Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, İstanbul, Altındağ Yayınevi, 1968.
- Şimşir, Bilal N., “*Lozan'a Göre Azınlıklar*”, *80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005.
- Şimşir, Bilal N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- Şimşir, Bilal N., *Lozan Günlüğü*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2012.
- Şimşir, Bilal N., *Lozan Telgrafları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.
- Toluner. Sevin, “*Lozan Azınlıkların Korunması Rejimi ve Batı Trakya Türkleri*”, *Cumhuriyet'in 75. Yıl Armağanı*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1999.
- Toprak, Serap, “*Türk-Yunan Siyasi İlişkileri Çerçevesinde Batı Trakya Sorunu*”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, C. 3, S. 1.
- Tütüncü, Ayşe Nur, “*Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesindeki İnsan Haklarının Korunması Mekanizmasından Milletlerarası Hukuk Çerçevesinde Bazı Yansımalar*”, *MHB*, 2006, Yıl 25-26.